

Ἐκκλησιαστικοὶ Ἀναβαθμοί

Μιά μορφή εὐζωΐας καὶ εὐθανασίας

Μιά εὐζωΐα μέσα σέ σωματικές ταλαιπωρίες καὶ σωματικές ἀλγηδόνες καὶ μιά εὐθανασία, μέσα στὴν πολυχρόνια διαδικασία τοῦ θανάτου. Δείχνει τό ποῦ ἐπεκτείνονται τὰ ὅρια τοῦ ἀνθρώπου καὶ πῶς ὁ ἄνθρωπος νοηματοδοτεῖ τὴν ζωὴ καὶ τὸν θάνατο καί, βέβαια, πῶς ὑπερβαίνει τὸν θάνατο ...

... Μιά ἐπιστήμων μέ πτυχία καὶ διπλώματα, Καθηγήτρια Ἀκαδημίας, στὴν ἡλικία τῶν 50 ἐτῶν προσβλήθηκε ἀπὸ βαρυτάτη μορφή καρκίνου. Γνώριζε πλήρως τὴν κατάστασή της καὶ προετοιμαζόταν γιὰ τὴν ἔξοδό της ἀπὸ τὸν κόσμο αὐτόν. Χρησιμοποίησε ὅλες τὶς μεθόδους τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης. Ὅσο πλησίαζε πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς της, πού ἐρχόταν ἀργά - ἀργά, τόσο καὶ προετοιμαζόταν μέ τὴν ἐξομολόγηση, τὴν θεία κοινωνία καὶ τὸν ἐκκλησιασμό. Ὁ Θεὸς τῆς ἔδινε πολὺ μεγάλη ἔμπνευση. Ἐμπαινε στὴν θεία Λειτουργία καὶ συμμετεῖχε κλαίγοντας, γιατί ἔλεγε: «ἂν αἰσθάνομαι τέτοια μεγάλη χαρὰ στὴν θεία Λειτουργία, τότε τί χαρὰ θὰ αἰσθανθῶ ἂν μέ ἀξιῶσῃ ὁ Θεὸς τῆς οὐράνιας θείας λειτουργίας». Ἡ μόνη λύπη πού εἶχε ἦταν ὅτι θὰ στενοχωριόταν ὁ ἄνδρας της ἀπὸ τὸν χωρισμό. Καὶ ἐνῶ ὑπῆρχαν πολλὰ συζυγικά προβλήματα, στό τέλος τῆς ζωῆς της ἔλεγε στὸν σύζυγό της: «Σέ εὐχαριστῶ πάρα πολὺ γιὰ ὅ,τι περάσαμε. Περάσαμε πολὺ καλά». Καὶ σέ μένα ἔλεγε: «Τοῦ τὰ λέγω αὐτὰ ἔτσι ὥστε ὅταν πεθάνω νά μὴν ἔχη τύψεις».

Ὅταν ἐπρόκειτο νά εἰσέλθῃ γιὰ τελευταία φορά στό Νοσοκομεῖο μου τηλεφώνησε: «Αὔριο εἰσέρχομαι στό Νοσοκομεῖο καὶ δέν πρόκειται νά ἐξέλθω ζωντανή. Γι' αὐτό σᾶς παίρνω τηλέφωνο γιὰ νά σᾶς εὐχαριστήσω γιὰ ὅ,τι κάνετε γιὰ μένα καὶ νά σᾶς ἀποχαιρετήσω καὶ νά εὐχηθῶ καλὴ ἀντάμωση». Πῆγα στό Νοσοκομεῖο νά τὴν ἐπισκεφθῶ. Ὑπέφερε ἀπὸ φοβεροὺς πόνους, ἀλλὰ μου ἔλεγε: «Πονάω, ἀλλὰ ἔχω μεγάλη χαρὰ, γιατί θὰ συναντήσω τὴν οὐράνια Ἐκκλησία, τὴν οὐράνια θεία Λειτουργία, τοὺς ἁγίους καὶ τὸν Χριστό πού ἀγάπησα». Ἡ ψυχικὴ ἀγαλλίαση μαλάκωνε τὴν ὑπαρξή της ἀπὸ τὸν σωματικὸ πόνο. Ὁ πόνος ἀνοιξε τὰ ὅρια τῆς ὑπαρξῆς της καὶ τὴν ὀδήγησε σέ μιὰ ἄλλη ὑπαρξή, μιὰ συνάντηση. Ὁ πόνος εἶναι ἓνα ἐκστατικὸ γεγονός, ἀλλὰ ταυτόχρονα γνωρίζουμε ὅτι καὶ ὁ ἔρωτας εἶναι ἓνα ἐκστατικὸ γεγονός πού ὑπερβαίνει τὸν θάνατο. Γι' αὐτό καὶ ὁ

Ντοστογιέφσκυ στην φράση του διαφωτιστού Ντεκάρτ «σκέπτομαι, άρα ύπάρχω», άντέταξε «πονάω, άρα ύπάρχω», όχι ως σκεπτόμενο όν, αλλά ως έρωτικό όν. Πόνος και έρωτας, άφοϋ συνδέονται και τά δύο μέ την έκσταση σημαίνει ότι έχουν κοινό γνώρισμα ...

... Για μένα εϋζωία σημαίνει ζωή μέ νόημα, και εϋθανασία σημαίνει θάνατο μέ νόημα, έστω και άν περνοϋν τόσο ή ζωή όσο και ό θάνατος μέσα από πόνο όδυνηρό. Ό Σταυρός του Χριστοϋ είναι ή δόξα Του και τό μαρτύριο τών άγιων είναι ή γενέθλια ήμέρα, ή όνομαστήριος ήμέρα. Στην πραγματικότητα δέν ύπάρχει εϋθανασία, δηλαδή ή εϋθανασία είναι ψευτοπρόβλημα. Ή εϋζωία, μέ την όρθόδοξη σημασία τής λέξεως, είναι ή άληθινή ζωή πρό και μετά τόν θάνατο.

«*Η Πόλις έάλω*», αλλά και ζή

Τό «πνεϋμα» τής Ρωμαϊκής Αϋτοκρατορίας, τής Ρωμηοσύνης, δέν χάθηκε μέ την πτώση τής Κωνσταντινουπόλεως. Διασώθηκε από την Όρθόδοξη Έκκλησία, κυρίως από τόν μαρτυρικό Πρωτόθρονο Οικουμενικό θρόνο, από τόν όρθόδοξο μοναχισμό και από τόν πολιτισμό τής Ρωμηοσύνης, μέ την άγιογραφία, την ναοδομία, την μουσική και την ιατρική ψυχοθεραπευτική μέθοδο πού διασώζει την άρχοντιά και τό μεγαλειό τής Όρθόδοξου Παραδόσεως.

Ή Ρωμηοσύνη, και όταν ήταν όργανωμένο Κράτος, ήταν στην βάση του πνευματική, αλλά και τώρα πού καταργήθηκε τό Κράτος, άνήκει σέ όλο τόν κόσμο, σέ όλόκληρη την Οικουμένη, άφοϋ Ρωμηοί ύπάρχουν σέ όλα τά μέρη τής γής. Και έλπίζουμε ότι αυτό τό πνεϋμα τής Ρωμηοσύνης μέ τόν πολιτισμό και την πνευματική ιατρική, όπως εκφράζεται από την νηπτική και φιλοκαλική παράδοση, θά κυριαρχήση σέ όλόκληρο τόν κόσμο. Άλλωστε, σήμερα και στην Εϋρώπη, την Άμερική και την Άνατολή, ύπάρχουν Ρωμηοί, στό πνεϋμα και την καρδιά, εκτός από έλληνόφωνους, και άραβόφωνοι, σλαβόφωνοι, άγγλόφωνοι, γαλλόφωνοι κλπ. Ή άγάπη πού δείχνουν όλοι στην Ρωμαϊκή παράδοση δείχνει ότι ύπάρχουν δυνάμεις μεγάλες μέσα στην Ρωμηοσύνη. Τό «πνεϋμα» τής Ρωμαϊκής Αϋτοκρατορίας, παρά την πτώση του όργανωμένου Κράτους, είναι ζωντανό. «*Η Ρωμιοσύνη έν φυλή*

συνόκαιρη τοῦ κόσμου, κανένas δέν ἐβρέθηκεν γιά νά τήν –ι–ξηλείψη, κανένas, γιατί σκέπει τήν πού τ' ἄψη ὁ Θεός μου. Ἡ Ρωμιούνη ἐν νά χαθῆ, ὄντας ὁ κόσμος λείψη!».

Ἔπως τίς παραμονές τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπικρατοῦσαν τρεῖς τάσεις, ἤτοι ἡ φιλοδυτική, ἡ ἀρχαιοελληνική καί ἡ ἡσυχαστική καί βέβαια δικαιοῦθηκε ἡ τελευταία, ἔτσι καί σήμερα ἐπικρατοῦν καί οἱ τρεῖς αὐτές τάσεις, δηλαδή ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού ἐκφράζουν καί σήμερα αὐτές τίς τρεῖς παραδόσεις. Ὅμως, ἐάν θέλουμε νά μεγαλοργήσουμε στήν Οἰκουμένη θά πρέπει νά ἐπιμείνουμε στήν παράδοση τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, τοῦ ἀγίου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ καί τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου, διότι αὐτή ἡ παράδοση ἀπαντᾶ στά ὑπαρξιακά προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου, καί αὐτήν τήν παράδοση ἀναζητοῦν οἱ βασανισμένοι σύγχρονοι ἄνθρωποι καί σέ Ἀνατολή καί σέ Δύση.

Γι' αὐτό σήμερα δέν θρηνοῦμε ἀπλῶς γιά τήν πτώση, ἀλλά δοξάζουμε τό πνεῦμα καί τήν ὁμορφιά αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς παραδόσεως πού μπόρεσε νά εἰσδύση μέσα στό βάθος τῆς τελευταίας θείας Λειτουργίας στήν Ἁγία Σοφία, καί ἔτσι εἰσεχώρησε μέσα στό πνευματικό DNA τῆς ἀνθρωπότητος ...

... Μετά τήν ἄλωση τῆς Πόλης, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀνέπτυξε μεγάλη δράση, ὁ δέ Οἰκουμενικός Πατριάρχης ἔγινε ὁ ἐθνάρχης καί μάρτυρας τοῦ Γένους μας. Μέσα στήν ὀργάνωση τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, παρά τά προβλήματα πού ἀνεφύησαν, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀποδείχθηκε ὁ συνεκτικός δεσμός ὅλων τῶν ἄλλων Πατριαρχείων καί κράτησε ἀναμένη τήν φλόγα τῆς πίστεως, τῆς θεολογίας καί τῆς κοινοτικῆς ζωῆς. Ἡ Ἐκκλησία ὡς μαρτυρική ἀνέδειξε νεομάρτυρες καί πολλοί Πατριάρχες καί Ἐπίσκοποι ἀνεδείχθησαν μάρτυρες στό ἀγιολόγιο τῆς Ἐκκλησίας μας. Τό πνεῦμα τοῦ ρωμαίου πολιτισμοῦ ἐπέζησε καί ἐπιζῆ.

Ἐκκλησία καί Πουριτανισμός στό ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη καί τοῦ Καζαντζάκη

Ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἱστορική Ἐκκλησία, πού ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ πρώτου Χριστιανισμοῦ, ὅπως τόν διέσωσαν οἱ Ἀπόστολοι, οἱ Ἀποστολικοί Πατέρες, οἱ μεγάλοι Πατέρες, οἱ Μάρτυρες καί Ὁμολογητές, οἱ Ὅσιοι καί ἀσκητές.

Γιά τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὁ ἄνθρωπος εἶναι τό ἀντικείμενο τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός ἀγαπᾷ ὅλους τούς ἀνθρώπους, δικαίους καί ἀδίκους, μέ τήν διαφορά ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀνάλογα μέ τήν πνευματική τους κατάσταση ἐκλαμβάνουν καί βιώνουν τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ κατά διαφορετικό τρόπο, εἴτε ὡς Κόλαση εἴτε ὡς Παράδεισο. Ἡ ἁμαρτία ἐκλαμβάνεται ὡς ἀσθένεια τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καί ἐπομένως ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ ἔγινε γιά νά θεραπεύση τόν ἄνθρωπο καί νά τόν ἐλευθερώση ἀπό τά συμπτώματα τῆς ἁμαρτίας πού εἶναι ὁ θάνατος καί ἡ φθορά. Ἐπίσης στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία πιστεύουμε ὅτι ἡ τελική κρίση θά γίνη κατά τήν Δευτέρα Παρουσία τοῦ Χριστοῦ, ὅτι ὁ Θεός ἔδωσε τήν κρίση στόν Χριστό πού θά τήν ἐξασκήση κατά τήν Δευτέρα Παρουσία. Ἔτσι ἡ Ἐκκλησία δέν ἐκλαμβάνεται ὡς νομικό κατασκευάσμα, οὔτε ὡς ἰδεολογικό σωματεῖο γιά τούς καθαρούς καί ἁγίους, ἀλλά ὡς τό πνευματικό νοσοκομεῖο θεραπείας τῶν ἁμαρτωλῶν καί μετανοούντων. Τά κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ ταπείνωση, ἡ μετάνοια καί ἡ αὐτομεμφία.

Ἡ Μεταρρύθμιση πού παρατηρεῖται στήν Δύση ὡς ἀντίδραση στό σκληρό πνεῦμα τοῦ Παπισμοῦ δημιούργησε μιά καινούρια ἐπανάσταση καί βέβαια εἶχε σχέση μέ τήν Ἀναγέννηση πού εἶχε προηγηθῆ ἀπό αὐτήν καί τόν Διαφωτισμό πού ἀκολούθησε τήν Μεταρρύθμιση. Οἱ Προτεστάντες ἀπέριψαν ὀλόκληρη τήν Παράδοση, ἤτοι τά μυστήρια, τίς λειτουργικές τέχνες καί κράτησαν μόνον τήν Ἁγία Γραφή. Καλλιέργησαν τόν ὀρθολογισμό καί βεβαίως ἐξέφρασαν τόν ἀπόλυτο προορισμό, σύμφωνα μέ τόν ὅποιο οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἐκ φύσεως προορισμένοι ἢ γιά τήν σωτηρία ἢ γιά τήν καταδίκη. Μέσα στά πλαίσια αὐτά ἀναπτύχθηκε ὁ εὐσεβισμός ὡς προσπάθεια τῆς καθαρότητος τῶν αἰσθήσεων, χωρίς ἄλλη προσπάθεια καθάρσεως τῆς καρδιάς, καί ὁ Πουριτανισμός ...

... Οἱ Πουριτανοί χωρίζουν τούς ἀνθρώπους διαλεκτικῶς σέ καλούς καί κακούς, ἀπορρίπτοντας τούς μέν καί ἐκθειάζοντας τούς δέ, ἐνῶ οἱ Ὁρθόδοξοι, ἐπειδή δέν δέχονται τόν ἀπόλυτο προορισμό, θεωροῦν τήν ἁμαρτία ὡς ἀσθένεια πού ἐνυπάρχει σέ ὅλους τούς ἀνθρώπους, καί ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι πνευματικό νοσοκομεῖο μέσα στό ὅποιο κατά διαφόρους βαθμούς δεχόμαστε, μέ τήν ἐλεύθερη θέλησή μας, τήν θεραπεία, διά τῆς ἀκτίστου Χάριτος τοῦ Θεοῦ ...

... 'Ο Παπαδιαμάντης και ο Καζαντζάκης είναι δύο μεγάλοι λογοτέχνες, οι οποίοι εκφράζουν και διατυπώνουν στα κείμενά τους εκφράσεις της κοινωνίας μας. Όμως διαφορετική είναι η προοπτική μέσα από την οποία παρατηρούν την κοινωνία μας, και βεβαίως εκφράζουν δύο ερμηνευτικές παραδόσεις. Αυτό φαίνεται σε όλο το έργο τους. 'Ο Καζαντζάκης έχει επηρεασθῆ από την θρησκευτικότητα που παρατηρείται στην Δύση, είτε με την μορφή του Παπισμού, είτε με την μορφή του Προτεσταντισμού, ενώ ο Παπαδιαμάντης έχει επηρεασθῆ από τις παραδόσεις του λαού, τους φιλοκαλικούς Πατέρες και τό 'Άγιον Όρος, τό πνεῦμα και την ζωή της Ρωμηοσύνης.

Προσωπικά μέ ικανοποιεῖ ἀφάνταστα ο Παπαδιαμάντης, γιατί βλέπει τόν κόσμο μέ φιλανθρωπία, ἀρχοντική ἀγάπη, τρυφερότητα και εὐαισθησία, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπό τήν ὀρθόδοξη αὐτομεμψία και νομίζω ὅτι, ἂν ἔβαζαν τόν Παπαδιαμάντη νά κρίνη τόν Καζαντζάκη, θά τόν ἄφηνε στό ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Αυτό δείχνει τήν πνευματική ἀρχοντιά τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη.

Ἡ Ποιμαντική τῆς Ἐκκλησίας

Θεωρῶ ὅτι τό μεγαλύτερο πρόβλημα τῆς ἐποχῆς μας εἶναι, τό ὅτι πολλοί Ποιμένες ἔχουν χάσει τόν προσανατολισμό και τήν αὐτοσυνειδησία τους. Δέν γνωρίζουν τί εἶναι θεολογία και τί εἶναι ὀρθόδοξη Ποιμαντική, ἀλλά ἀσχολοῦνται μέ κοινωνικά θέματα, ὡσάν νά εἶναι κοινωνιολόγοι και ἠθικολόγοι. Καί γι' αὐτό εἶναι ἀνάγκη νά προσανατολισθοῦμε στήν ποιμαντική τῶν ἁγίων Ἀποστόλων και τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, διαφορετικά θά ἀποτυγχάνουμε νά βοηθήσουμε τόν σύγχρονο ἄνθρωπο, ἀλλά και θά μᾶς κατηγοροῦν οἱ πολιτικοί ὅτι ἐμπλεκόμαστε στίς δικές τους ὑποθέσεις.

Θεολογία και ποιμαντική

'Ο συνδυασμός θεολογίας και ποιμαντικῆς εἶναι ἀπαραίτητος, γιατί ὁ ἄνθρωπος ἀναζητᾶ πληρότητα ζωῆς, ἀναζητᾶ κάτι βαθύτερο και οὐσιαστικότερο, ἀναζητᾶ τήν ἐκπλήρωση τοῦ σκοποῦ τῆς ὑπάρξεώς του. Γι' αὐτό και σήμερα,

περισσότερο από κάθε άλλη φορά, επειδή ακούγονται πολλοί ανθρωποκεντρικοί λόγοι, είναι απαραίτητο να θεολογούμε ποιμαίνοντες και να ποιμαίνουμε θεολογούντες. Θεολογία χωρίς ποιμαντική διακονία και ποιμαντική διακονία χωρίς θεολογία δεν βοηθούν τον τραυματισμένο άνθρωπο, δεν τον αναπαύουν και είναι απότυχημένα σχήματα ...

... Πρέπει εμείς οι Κληρικοί και οι Θεολόγοι να θεολογούμε, και δεν έννοω να στοχαζόμαστε σχολαστικά πάνω στα θέματα της πίστεως, αλλά να ζούμε μέσα στην αποκαλυπτική αλήθεια της Έκκλησίας, και έτσι να ποιμαίνουμε τον σύγχρονο άνθρωπο, που δεν ενδιαφέρεται για γνώσεις, αλλά για την μία και μοναδική γνώση του Θεού, δεν τον ικανοποιεί ο κοινωνικός ήθικος και συναισθηματικός λόγος, αλλά κατεξοχήν ο θεολογικός λόγος. Γιατί μόνον μέσα από την θεολογία μπορεί να γίνη ή μεταμόρφωση της σημερινής κοινωνίας. Και αυτή είναι η αποστολή της Έκκλησίας να μεταμορφώνη, δηλαδή, την κτίση και όχι να έκκοσμικεύεται ή ίδια στην επικοινωνία της με τον κόσμο.

Ἡ ἀνάγνωση τῶν εὐχῶν τῆς θείας Λειτουργίας

Ἡ ἀνάγνωση τῶν εὐχῶν τῆς θείας Λειτουργίας ὑπό τῶν Κληρικῶν, μυστικῶς καὶ χαμηλοφώνως, εἶναι σαφῆς ἔνδειξη ὅτι ἡ θεία Λειτουργία δὲν τελεῖται ἀπὸ ὅλους τοὺς παρευρισκομένους, ὅπως κακῶς ὑποστηρίζεται ἀπὸ μερικούς, ἀλλὰ τελεῖται ἀπὸ τοὺς Κληρικούς, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν χειροτονία τους ἀναλαμβάνουν αὐτὸ τὸ ὑπεύθυνο ἔργο. Ἔτσι, μέσα στὴν θεία λατρεία, καὶ ἰδιαιτέρως στὴν θεία Λειτουργία, φαίνεται καὶ τὸ ἱεραρχικὸ σύστημα τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ κληρικοὶ ὡς ὁ Μωσῆς, ἀνέρχονται στὸ ὄρος τοῦ μυστηρίου καὶ ὁ λαὸς κάθεται στὶς ὑπώρειες τοῦ ὄρους καὶ δέχεται τὴν εὐλογία τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ θεόπτου Μωυσέως. Ὁ γνόφος μέσα στὸν ὁποῖο εἰσέρχεται ὁ Μωσῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ βροντὲς καὶ ἀστραπὲς ποὺ αἰσθάνεται ὁ λαός, δείχνουν τὰ διαχωριστικὰ σημεῖα μεταξύ τῶν ποικίλων χαρισμάτων. Μέσα στὴν Ἐκκλησία, ὅπως φαίνεται στὴν λατρεία, ὑπάρχει σαφῶς μιὰ λειτουργικὴ διάκριση. Οἱ Κληρικοὶ λέγουν τίς εὐχὲς μυστικῶς καὶ χαμηλοφώνως, ὁ λαός ὑποψάλλει, ὥστε μὲ τὴν πράξη του αὐτὴν νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι εἶναι λαϊκοὶ καὶ δὲν μποροῦν νὰ κάνουν τὸ ἔργο τῶν Κληρικῶν...

... Στο Οικουμενικό Πατριαρχείο διασώζεται ή μυστική και χαμηλόφωνη ανάγνωση τῶν εὐχῶν τῆς θείας Λειτουργίας, καθώς επίσης στό Ἅγιον Ὅρος ὄχι μόνον διασώζεται αὐτή ή μορφή ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν, ἀλλά κλείονται καί τά βημόθυρα ὥστε οἱ παριστάμενοι μοναχοί, καίτοι πολλοί ἀπό αὐτούς βρίσκονται σέ ὑψηλά στάδια πνευματικῆς ζωῆς, νά μή βλέπουν τά τελούμενα καί νά μήν ἀκροῶνται τά λεγόμενα. Αὐτή δέ ή σιωπή πού ἐπικρατεῖ ἐκείνη τήν ὥρα πού ὁ Κληρικός διαβάξει τήν εὐχή εἶναι πάρα πολύ μυσταγωγική, μεταδίδει μεγαλύτερα καί περισσότερα μηνύματα ἀπό τήν ἀκρόαση τῶν εὐχῶν. Ὅταν γιά πρώτη φορά βρέθηκα σέ μιὰ τετοια ἀτμόσφαιρα, αἰσθάνθηκα περισσότερο τό μεγαλεῖο τῆς ἐκκλησιαστικῆς λατρευτικῆς ζωῆς. Πρέπει κάποτε νά ἀντιληφθοῦμε ὅτι πολλές φορές καί αὐτή ή σιωπή, πού εἶναι ή γλώσσα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, κατά τόν ἅγιο Ἰσαάκ, εἶναι ἰσχυρότερη ἀπό τόν λόγο.

Τό ἐπιχείρημα ὅτι πρέπει νά γίνη στήν θεία Λειτουργία, ὅ,τι γίνεται καί στά ἄλλα μυστήρια, δηλαδή νά διαβάζουμε εἰς ἐπήκοον πάντων τίς εὐχές, δέν εὐσταθεῖ, γιατί ὑπάρχει σαφής διαφορά. Κατά τήν τέλεση τῆς θείας Λειτουργίας μετέχουμε τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, κατά ἀναλόγους βαθμούς, καί αὐτό ἔχει σχέση μέ τήν πνευματική κατάσταση τῶν παρευρισκομένων, ἐνῶ αὐτό δέν συμβαίνει μέ τά ἄλλα μυστήρια.